

Миодраг Зечевић, Јован П. Поповић (приређивачи):
Документи из историје Југославије. Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача за време Другог светског рата
(Архив Југославије, Предузеће за издавачко-графичку делатност ЗАД, Београд 1996)

У издању Архива Југославије и Предузећа за издавачко-графичку делатност из Београда ЗАД, у тиражу од 500 примерака, јула 1996, објављена је књига: *Документи из историје Југославије са поднасловом: Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача за време Другог светског рата*. Књигу су приредили др Миодраг Зечевић, професор Универзитета и Јован П. Поповић, директор Архива Југославије.

Књига докумената је систематизована на следећи начин: Први део – текст завршног извештаја председника комисије; други део – један број саопштења Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и његових помагача и један број саопштења земаљских комисија о злочинима окупатора и његових помагача; трећи део – одлуке о проглашењу за ратне злочинце једног броја југословенских држављана; четврти део – *документи о констатацији* Државне комисије; пети део – документа на основу којих је та комисија радила и шести део – обавештајна *средства фонда* „Ратни злочини“.

У предговору су приређивачи указали на кључне унутрашње и спољне догађаје из 1943. године, који су утицали на образовање Државне комисије, дали су краћи приказ активности организације, уз оцене о њеној посебности као државног органа новонастајуће југословенске власти.¹

Подвучено је да су југословенске комисије² за утврђивање злочина окупатора и његових помагача, у складу са међународним

1 У предговору као и у одабиру докумената, приређивачи су се држали оквира из чланка који је о Државној комисији за утврђивање злочина окупатора и његових помагача, у *Аналима Правног факултета у Београду* (број 4, 1961), објавио др Алберт Вајс, професор Правног факултета у Београду, који је и сам био учесник у њеном раду. Чланак је писан на бази завршног извештаја о раду Државне комисије, који је 12. IV 1948. год. поднео њен председник, проф. др Душан Недељковић, на основу увида у документацију и на основу личних оцена. Професор А. Вајс врло садржајно описује организацију и рад Државне комисије и даје оцене о историјском и правном значају њеног постојања. Ради ширег обавештења о овој материји, читаоци се упућују на поменути чланак проф. А. Вајса.

2 Осим Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и његових помагача, образоване Одлуком АВНОЈ-а, 30. XI 1943, касније, у току 1944. год., образовано је и шест земаљских комисија (по републикама) и једна за покрајину Војводину, а затим две обласне комисије (Косово и Метохија и Санџак), 65 окружних, 299 среских и 1210 општинских комисија повереника и сабирача.

правом и захтевима и активностима међународних организација, за период 1943–1948, „оствариле успешно један обиман и изузетно значајан посао и истражиле најтеже ратне злочине и утврдиле њихове извршиоце, али целовито утврђивање злочина окупатора и његових помагача није извршено нити завршено касније...”

Констатовано је да су ове комисије нагло престале са радом и активностима, а прикупљени документи проглашени су државном тајном и стављени под посебну контролу и заштиту, односно, успостављен је посебан режим њиховог коришћења. У недостатку познавања правих разлога и мотива, као „вероватне“ узроке наглог прекидања њиховог рада аутори наводе концепцију братства и јединства и тежњу Комунистичке партије да се што брже превазиђу национални раздори и потисну из друштвене свести страшни злочини које су вршили помагачи окупатора, посебно припадници војних формација одређених народа.

Приређивачи износе и оцену да су „сложеност југословенске ситуације и немогућност да се у условима који су постојали успоставе јединствени критеријуми за делатност земаљских комисија, довеле да њихов рад буде неуједначен са становишта мерила за утврђивање пре свега тежине радњи на основу којих се проглашава лице за учиниоца ратних злочина“, а „да ће даља истраживања показати да је постојала територизација критеријума, да је уношен политички субјективизам и да је постојала неуједначена примена критеријума у раду земаљских комисија када су проглашавана лица за учиниоце ратног злочина“.

Када је реч о разлозима прекидања активности Државне комисије и земаљских комисија на утврђивању злочина окупатора и његових помагача, приређивачи подвлаче и чињеницу да је Други светски рат на нашим просторима поред народноослободилачког имао и „снажна обележја националног, верског и грађанског рата, а да су злочини извршени на националној и верској основи били изузетно тешки и имали геноцидни карактер, пре свега према српском становништву, Јеврејима и Циганима.

У књизи су углавном објављени документи: извештаји, саопштења, одлуке и сл., који показују, условно речено, резултате о успешности рада Комисије – количину прикупљене, евидентиране и публиковане грађе, пропагандну и међународну активност и др., са оскудном примарном документацијом. Потврду или оповргавање неких оцена аутора изнетих у предговору још боље би омогућили документи, каквих је у књизи мало, као што су изјаве сведока или окривљених, пресуде, документи „друге стране“ и други подаци и докази који су били под ембаргом, као и неки документи који су нестали³ из фондова Државне комисије.

3 Приређивачи наводе да завршни извештаји земаљских комисија нису пронађени у Фонду Државне комисије, а Архив Црне Горе и Архив Србије не поседују ни завршне извештаје својих земаљских комисија. Видети: *Документи...*, стр. 73.

Оцена приређивача да је Други светски рат на тлу Југославије поред народноослободилачког носио и снажна обележја националног, верског и грађанског рата, по нама, изискује проширивање поља истраживања, историјску оцену ове делатности и евентуално превредновање тадашњих критеријума о извршиоцима ратних злочина и квалификације самих злочина.

Историчари, правници и други научници имаће задатак да осим назначеног истражују и друге видове постојања и рада Државне комисије и почињених злочина у Другом светском рату, нпр., да доказују или оспоравају тезу о утицају евентуалног прикривања података (о злочинима и злочинцима) из тог времена на избијање грађанског рата 90-их година на деловима исте територије, када су по структури и садржини почињени слични ратни злочини.

С обзиром на актуелност истраживања ратних злочина и злочина против хуманости почињених у недавно окончаном грађанском рату на деловима територије претходне Југославије, и широј јавности је неопходна доступност оваквих докумената. Сматрамо корисном појаву ове публикације и изражавамо жељу да се настави са објављивањем и других докумената из ове области којима располаже Архив Југославије и друге државне и научне институције.

Предраг Алексић